

Filmbespreking "Une philosophie des yeux fermés / Een filosofie van gesloten ogen"

Geplaatst op donderdag 06 december 2012 |

"Waar gaan we naar toe, na ons bestaan op aarde ?" Toen zanger Stijn Meuris ooit die vraag voorgeworpen kreeg, antwoordde hij: "Wel, als het in Limburg gebeurt, dan verhuis je eerst naar de overlijdenspagina's van Het Belang van Limburg". Verder wist hij het niet, maar zeker niet naar de hemel. Dat zou daar nogal een toeloop zijn van al de afgestorvenen. Hoe immens uitgestrekt zou de hemel moeten zijn om al de miljarden mensen die ooit leefden, te herbergen ?

"Wat is aarde ?"

"Wat is aarde ?" Zo luidt de openingsvraag van de documentaire "Een Filosofie van Gesloten Ogen". Wel die aarde, waarin we zo aardig wroeten kunnen, als we in het voorjaar nieuwe groenten planten en zaaien,... die aarde bestaat uit uitgedoofde levens: **"de resten van planten, dieren, mensen ... Verbazingwekkend, hoeveel insecten er jaarlijks op aarde neervallen per vierkante meter"**.

Als je daar over nadenkt, voelt het even anders aan als je weer eens met je handen de aarde in gaat, de potgrond, de bosgrond

Afscheidslied

Sacha Kullberg opent haar film met te vertellen hoe ze aan haar werkstuk begon. Een reeks ontmoetingen met mensen uit de uitvaartwereld zou de film gestalte geven; ontmoetingen in drie landen: België, Nederland en Groot-Brittannië, drie landen waarin de regisseuse zelf woonde als kind.

"Toen mijn vader overleed, was ik zes" vertelt ze.

Wat doet dat met een kind ? Tijdens de jaren dat zij en ik voor vzw Mediadoc samenwerkten, heeft ze me over die vroege dood van haar vader gesproken. Begreep ik toen waarover ze het had ? Mijn beide ouders leefden nog. Was het niet pas toen mijn eigen vader overleed, dat ik iets kon voelen van wat zij als kind al moest voelen ?

"Betrokkenheid", daar gaat het om, zo horen we van een alternatieve Nederlandse "uitvaartondernemer", met al meer dan 20 jaar ervaring: **"Het afleggen van het lichaam, het verzorgen, dat is eigenlijk al iets is wat je op een hele mooie manier samen met familie en vrienden kan doen. Het kan ook iets liefdevols zijn. Wij proberen mensen te betrekken: al is het maar een sok aandoen,... als dat het maximale is wat is ze op kunnen brengen op zo'n moment. Het lichaam kan gewassen worden, maar ook met olie, even nog, heerlijk ingewreven,... hè ? Mooi aangekleed, je bent er ook wel even mee bezig, dus dat vraagt ook tijd en aandacht. Terwijl je dat doet, voel je ontzettend goed hoe dood iemand eigenlijk is."**

Volgens die uitvaartondernemer is er vandaag de dag weer meer vertrouwdheid in de omgang met en het dode lichaam dan 20 jaar geleden, **"zodat we misschien opnieuw een aantal rituelen kunnen verzinnen. Misschien zelfs wel een afscheidslied ? Zoals je een lied hebt dat je gezamenlijk kan zingen bij een verjaardag, zo zou je je kunnen voorstellen dat het heerlijk is om met elkaar een bepaald afscheidslied te zingen. Nou misschien komt het daarvan. Dat je dat ook weer leert op de lagere school; dat kinderen dat zingen als een huisdier overlijdt en dat je dat met elkaar zingt, - harder of zachter, - als een geliefde is overleden."**

'Ecozaad'

Inventiviteit bij het verzinnen van andere vormen van begrafeniskisten is ook mogelijk. De mysterieuze **'Ecopod'** bijvoorbeeld, die de affiche vult van de film.

'Ecopod' betekent letterlijk **'Ecozaad'**: het dode lichaam is als een zaadje dat in de grond wordt geplant. Een Britse vrouw ontwierp de kist meer dan 15 jaar geleden uit

papierklei. "Over het algemeen krijgen mensen een kist van spaanplaat, met een laagje plastik of hout, zodat het eruit ziet als een soliede houten kist. Met plastieken "koperen" handvaten.... Ik wilde iets moois maken."

Vervolgens ging ze op zoek naar een bedrijf dat de Ecopod kon produceren. In de film zien we hoe de kist ambachtelijk wordt gemaakt, in een klein bedrijf met enkele mensen die er met veel liefde en aandacht aan werken. Maar ambachtelijk werk is niet goedkoop, en vandaag is het bedrijf op zoek naar een manier om de Ecopod te produceren op een manier die beter betaalbaar is.

Biologisch de bosgrond in

Eens het geschikte omhulsel gevonden is, **waar dan de grond in ?**

In Engeland bezoeken we **een begraafplaats midden in een bos**. Begraven worden, vormt er een dynamisch onderdeel van het continu proces dat het leven van een bos is. Mooi is dat overigens ook voor de nabestaanden, om in een prachtig bos te kunnen lopen, al denkend aan hun dierbare, en niet op een kaal kerkhof.

In het bos begraven gebeurt hier **ecologisch**. Het dierlijk en plantaardig bosleven mag er geen hinder van ondervinden. Inheemse planten en bomen dus, en geen grafstenen: **"het bos zelf is het gedenkteken"**.

"Echte duurzaamheid gaat over het integreren ervan in je huis, je werk, je leven... Het gaat over meer dan biologisch eten en isolatie van je huis,... " zo zegt de vrouwelijke manager van het ecologisch centrum waar de bosbegrafplaats deel van is. Ze woont in het bos bij de begraafplaats, samen met haar vriend die bosbegraver is. Hun dochtertje geeft een pas geplant boompje zijn "lunch" : water.

In de film zien we een "begrafenisstoet" een bos intrekken. De kist wordt vervoerd op een paardenkar. Een gebeurtenis waarvan de bosbegraver vertelt dat die geregeld leidt tot commentaren zoals: **"Tom zou dit echt fijn hebben gevonden: ons hier allen samenbrengen in een bos. Dat is nou echt iets voor hem"**. In zo'n bos krijgen mensen dus geregeld een positieve ervaring bij het definitief afscheid nemen van een dierbare.

Wat hier heel duidelijk voelbaar is, is dat het gaat om het gunnen van een echte laatste **rustplaats** aan een mens: alles gebeurt natuurlijk en het wordt gedaan door mensen die zich goed voelen bij hun eenvoudige leven in het bos. Mooi eveneens hoe op deze manier ook voor kinderen de samenhang tussen dood en leven duidelijk kan worden. Ze lijken het zo af en toe zelfs beter te begrijpen dan sommige volwassenen...

Terug in België, blijkt er ook hier aan de ecologie gedacht te worden bij de uitvaart. We bezoeken een begrafenisondernemer die in Brussel met ecologische kisten werkt. Hij vertelt hoe groot het taboe in België is rond de uitvaart en het prijskaartje dat eraan hangt.

Symbiogenese: wie samenwerkt overleeft

Een nieuwe link leggend tussen de dood en het leven, vertelt Sacha vervolgens in haar commentaar hoe **"meer dan 99 % van alle levens-soorten die ooit bestonden op onze planeet, gedurende de evolutionaire geschiedenis zijn uitgestorven. Maar het planetaire web van bacteriën heeft het overleefd"**. Bacteriën reguleren al drie miljard jaar het leven op aarde. Symbiose zorgt er vaak voor dat verschillende levensvormen met elkaar kunnen leven, zoals de bacteriën in onze ingewanden. Volgens de traditionele lezing van de evolutietheorie, bestrijden soorten elkaar continu. Maar de theorie van **de symbiogenese**, van microbiogiste Lynn Margulis, onthulde in de jaren '60 van de vorige eeuw, dat nieuwe vormen van leven heel vaak ontstaan door het samengaan van eerdere levensvormen.

Daar waar volgens de sociaaldarwinistische visie, competitie het alfa en omega van het leven op aarde is, is het eerder zo dat coöperatie en wederzijdse afhankelijkheid essentieel zijn voor de evolutie. Kort samengevat: **wie samenwerkt, overleeft. "Het leven is niet zozeer een strijd om te overleven, als wel de triomf van samenwerking."**

Tijdens een gesprek na de projectie vertelde autodidacte Sacha me hoe haar film **doelbewust niet de conflictstructuur** heeft, die het uitgangspunt is voor de meeste filmscenario's. "Ik heb niets tegenover iets anders willen stellen. We kunnen verschillende meningen ook naast elkaar plaatsen: het één hoeft het ander niet uit te sluiten. Dat was één van de redenen waarom het heel belangrijk was dat er drie landen, drie talen en drie culturen in de film aan bod kwamen. Niet twee, want dat werkt de vergelijking, tegenstrijdigheid en het conflict-denken in de hand. We denken vaak in lijnen, in opposities . . . Het getal 3 maakt dat al wat moeilijker: dan komt er een cirkelbeweging op gang."

Taboe op taboe

Wat Sacha's documentaire ook zo boeiend maakt is dat je inzage krijgt in een wereld die je anders haast nooit te zien krijgt. Omdat haast alles wat met de dood te maken heeft in onze westerse samenleving, verstopt blijft, **taboe** is. Wel nu, hoe gaat het er aan toe in een crematorium ? En bij het verstrooien ? "Een filosofie van gesloten ogen" geeft je er alvast een impressie van.

Verstandig als Sacha is, kon ze in een documentaire over hoe we omgaan met de menselijke dood, niet een andere taboe onbesproken laten, dat daar nauw in verband mee staat: de menselijke **overbevolking**. In een opvallend intermezzo horen we een radio-uitzending waarin een man op komische wijze vertelt hoe hij en zijn familie er gedurende een jaar alles aan deden om hun ecologische voetafdruk te verminderen: "We hebben de gloeilampen vervangen, zijn een compost begonnen in de tuin, en hebben de auto weggedaan. Met goede resultaten ! Maar toch er is één klein detail, dat al onze inspanningen tenietdoet: ze heet Clara. Tot nog toe is haar baby-voetafdruk miniem (...) maar je hoeft geen genie te zijn om uit te rekenen dat we onze CO2 voetafdruk met een vijfde verminderden, maar er nu een vijfde lid is in de familie en onze CO2-uitstoot op de lange duur, dus hoogstwaarschijnlijk zal vermeerderen."

We krijgen dan cijfers over de stijgende overbevolking. Gedurende Clara's leven zal de bevolking stijgen en stijgen en zal de CO2 uitstoot mee toenemen ... Geleidelijk aan overstemt het geluid van het verkeer in de stad, de toekomstschets. Als om deze te bevestigen.

Cremeren, Cryomeren, Resomeren . . .

De stad... Hoe kan je daar ecologisch begraven worden ? In een parkje. In het groen zo toch nog. Maar - zoals je in de documentaire hoort - wel met continu het geraas van auto's op de achtergrond !

De film gaat verder: vermits er **jaarlijks wereldwijd tientallen miljoenen mensen moeten begraven** worden, is de manier waarop dat gebeurt, een **ecologische uitdaging van formaat**. Blijkt dat momenteel aan verschillende methodes gewerkt wordt om mensen zo milieuvriendelijk mogelijk 'uit de weg te ruimen'. Naast het cremeren of de wormen hun nuttig werk laten doen (maar dan zouden we minder diep moeten begraven worden, dan nu meestal gebeurt, waardoor we op een diepte steken waar geen wormen meer zijn), is er een methode waarbij het lichaam ondergedompeld wordt in vloeibaar stikstof, waardoor het uiteenvalt. (Cryomeren is de term). Het lichaam kan ook in een kuip water met natuurlijke enzymen geplaatst worden, zodat de enzymen het lichaam ontbinden. (Resomatie heet dat). Zo bespaart men op de energie die anders nodig is voor een crematie en het eindresultaat bestaat uit natuurlijke stoffen, vergelijkbaar met een soort meststof.

Eet niet te veel conserven, of we raken niet meer van u af

Bij onze noorderburen, vlak over de grens met België, ontdekte Sacha een natuurbegraver die toevallig de branche "in rolde", maar er vervolgens heel bewust en met enthousiasme in verder ging: "We begonnen in mei en voor het eind van het jaar waren er al meer dan 100 aanvragen. Toen begreep ik hoe groot de behoefte was om begraven te worden in de natuur."

Maar dan stelt zich toch weer een ecologisch probleempje: blijkt dat onze lichamen niet zo snel meer ontbinden als vroeger, door al de **conserveringsmiddelen** die we tijdens ons leven opgegeten hebben.

Nog iets dat me nu te binnen schiet: met het ouder worden en de "vooruitgang" van de medische wetenschap, krijgen we ook almaar meer hardware in onze lijven: ijzers in de

benen, heupprothesen enzoverder. De archeologen, landbouwers of wegenwerkers die later op onze graven zullen stoten, zullen heuse vuilnishoopjes aantreffen.

Samenkomen in het licht van de oneindigheid

In de documentaire pleit een Engelse uitvaartondernemster voor meer **betrokkenheid** bij het afscheid van familie, vrienden en kennissen. Ze vertelt ook dat het helemaal niet nodig is (of verplicht) om al de concrete handelingen uit te besteden aan uitvaartondernemers, zoals dat vandaag meestal gebeurt. Heel veel (eigenlijk alles) kan door familie en vrienden zelf en/of thuis gedaan worden. Vroeger lagen overledenen overigens dagenlang thuis opgebaard, iets wat ik nog geweten heb bij één van mijn grootvaders.

De afscheidsceremonie kan natuurlijk gebeuren in een kerk, maar het mag ook elders. **Samenkomen** na het overlijden van een dierbare, is iets essentieels: getuigen over de overledene, gedichten voorlezen, herinneringen uitwisselen. Het samenzijn helpt het verdriet verwerken.

Toen de cineast-schrijver Frans Buyens in 2004 overleed en er geen officiële begrafenis was, omdat hij ervoor gekozen had zijn lichaam aan de wetenschap te schenken, hebben Sacha en ik in de Brusselse Nova een bijeenkomst georganiseerd. Daar is toen veel volk naar toe gekomen. Allemaal mensen die het belangrijk vonden om samen te komen rond de gedachten aan Frans.

Eindigheid & oneindigheid

Het laatste wat me van Sacha's film is bijgebleven is de geruststelling dat je jezelf **niet persé** moet laten **cremeren** omdat er nog maar zo weinig plaats is voor de levenden. Als we lichamen begraven in een natuurlijke omgeving en de tijd geven, hoeven we ons niet meteen schuldig te voelen omdat we de grond in plaats van de lucht in willen. Op die grond kan dan natuurlijk eventjes niet meer intensief ge(land)bouwd worden, maar is dat wel zo'n groot drama? Je kunt het ook zien als een manier om nieuwe bossen aan te planten... En als mens terug deel te worden van de natuur.

Aan het eind van de documentaire, had ik bij de eerste visie het gevoel: hé, waarom stopt het nu? We hadden wel al 68 minuten gekeken. Nooit gedacht dat ik aan het eind van een documentaire over de dood en de omgang met het dode menselijke lichaam, liefst zou willen dat de film nog even door zou gaan. Vanwaar dat goede gevoel? Of is het eerder een gevoel van rust? Een gevoel van vrede met de eindigheid van ons bestaan en dat van onze dierbaren? Een eindigheid die overgaat in een oneindigheid want "we blijven hier".

Met de woorden van Sacha uit ons gesprek: "In het Westen zijn we in de redenering verstrikt dat als we dood zijn, het gedaan is. Dan is er geen **rondgang** meer. We moeten dat opentrekken. Na ons overlijden dienen we zelf weer als bouwstoffen. Daarmee kunnen we anders over de dood én het leven gaan denken. Het leven krijgt dan een ander perspectief. Dan worden dingen mogelijk die nu onmogelijk lijken."

Welke dingen? Sacha: "Ik denk aan hoe we nu leven met het gevoel dat we **alles nu** moeten beleven. *Après nous le déluge*. Na ons de zondvloed, die we door de klimaatopwarming nog letterlijk dreigen te veroorzaken ook. Het wordt anders als je dat perspectief verlaat, als je denkt: **ik blijf**. Mijn bouwstenen zullen er altijd zijn. Ik ben voor altijd een deel van een groter geheel. In die zin is dit een diep ecologische film, een materialistische film ook. Ik ben niet bepaald het spirituele type."

Wat is spiritueel? Sacha: "Dat er een moraal moet in steken. Dat wordt vaak misbruikt. Maar dat ligt buiten het terrein van deze film."

Bon, we leven dus voort. In al wie na ons komt. Via ons vlees en onze botten die weer tot voedsel dienen voor nieuw leven. Via onze gedachten en al de - hopelijk positieve - dingen die we hebben voortgebracht.

"**Een filosofie van gesloten ogen**": een film die zich heel goed leent om in groep te bekijken en te bespreken. Een aanrader voor al wie beroepshalve met het heengaan van mensen te maken heeft. Zou er een mecenas te vinden zijn die zoals vroeger voor een film van Frans Buyens eens gebeurde, genoeg copies van de DVD-documentaire wil laten persen om die breed te verdelen in het onderwijs, de volwassenenvorming en bijvoorbeeld ook onder medische en andere hulpverleners in België?

Jan-Pieter Everaerts

"Une philosophie des yeux fermés/Een filosofie van gesloten ogen", Realisatie: Sacha Kullberg, beeld: Frédéric Noirhomme, klank: Laszlo Umbreit, montage: Fairuz, 'creation sonore': Christian Coppin

68 minuten, België, 2012. Een productie van het Atelier Graphoui (www.graphoui.org). In coproductie met de productie-ateliers CBA en CPC. Met de steun van het 'Centre du Cinéma et de l'Audiovisuel de la Fédération Wallonie-Bruxelles" en van VOO. Met Frans- Nederlandstalige en Engelse ondertitels.

www.unephilosophiedesyeuxfermes.blogspot.com

De film werd in 2012 geselecteerd en vertoond op volgende **festivals**:

- Londen/ Raindance Film Festival
- Brussel/Film Festival Dames Draaien / Elles Tournent
- Oxford/ Kicking the Bucket Festival

Voor een **interview** met Sacha Kullberg over haar film - interview opgenomen op het Raindance Film Festival - zie <http://www.youtube.com/watch?v=WZwjvG0zsLY>